

rejšega slovenskega časnika; zraven naj pristopijo tudi mlade, krepke moči: skupno se trudimo, da dobijo „Novice“ zopet ono veljavo, katero so imele zlasti za časa pokojnega dr. Bleiweis-a, ko smo se včasih tako-rekoč celi teden naprej veselili, kedaj nam bo zopet novi list došel v roke. Le pomislimo, koliko ogromnega podučnega in zabavnega gradiva nam hranijo dosedanji 49. tečaji „Novic“. Da bi pri 50. opešali in delo ter trud opustili, tega ne daj in ne dopusti Bog! Tedaj, častiti gg. pisatelji, stari in mladi! stopimo v kolo, podajmo si roke in z združenimi močmi delajmo, da si bo 50. tečaj zaslužil častno ime: dr. Janez Bleiweis-ov jubilejni tečaj.

Joz. Levina

Govor državnega poslanca g. dr. Ferjančiča

v državnem zboru na Dunaji dne 18. decembra 1891.

I.

Visoka zbornica! Izpregovoriti hočem najprvo nekaj besed k naslovu „deželna kultura“ ter v tem oziru staviti do vlade potrebno vprašanje. Govoril bodem o uravnavi hudournikov v Vipavski dolini in osušenju notranjskih dolin.

O tem sem sicer že obširneje govoril leta 1889., ker pa stvar ne napreduje, kakor želimo in je potrebno, moram torej nujneje sopeset opozarjati na to.

Vipavska dolina je bila nekdanj lepota in rodovitna, a je s časoma postala pokrajina, ki več ne more živiti svojih prebivalcev. Trtna uš bode tudi tukaj uničila nekdanj cvetoče vinstvo. Tudi na druge neugodne razmere sem že opozarjal in dokazoval, da je potreba uravnati hudournike in tako velikemu delu prebivalstva olajšati živinorejo in poljedelstvo.

Vipavska dolina ima tri hudournike in več stranskih potokov. Že dvajset let tudi voda razdira, in potrebno je, da pomagata dežela in država in odstranita veliko škodo.

Leta 1889. je deželni odbor kranjski poslal inženerja na lice mesta, da si ogleda razmere in presodi izgotovljene načrte. Ta je izrekel, da je potrebno sistematično delo in da ne zadostujejo le poprave ob izvihu vodâ. Vodotoki so bili že tedaj tako zasuti, da se je bilo bati nesreč.

Dotično mnenje se glasi:

„Ker se vode na dnu vedno zasipljejo in torej vzvišujejo, zato je vedno slabše. Vipavščica teče po svoji dolžini, Bela v spodnjem toku in Močilnik na mnogih krajih po nasuti in vzvišeni strugi, in sicer meter visoko nad sosednim svetom. Če le eden dan dežuje, poplavljeni so bližnji travniki, vrti, njive in ceste, in celo del trga Vipave, 7 kilometrov na dolgo in 300—500 metrov na široko. In če tudi voda v strugi upade, vendar ostane po bližnjem svetu zaradi niže lege, dokler ne vzpuhti ali zleze v zemljo.“

Isti strokovnjak pravi dalje: „Prva potreba je, da se sistematično uravna voda v strugi, če hočemo obvarovati z velikim trudom obdelovane njive in vrte in rev-

ščine oteti prebivalstvo, ki že vsled pojemajočega vinarstva in drugih uzrokov trpi veliko škodo.“

Potrebno je torej dvoje. Uravnava bregov pri izvirkah in iztrebljenje strug.

Deželni zbor kranjski je v seji dne 22. novembra 1889. l. dovolil v ta namen 10.000 gld., ki naj se porabijo sporazumno s poljedelskim ministerstvom in na račun večje vsote, katero bode morala dežela dovoliti. V isti seji je zastopnik vipavskega okraja izrekel zahvalo v imenu prebivalstva in izrekel nado, da se delo takoj prične.

Dve leti sta minuli, a ničesar se ni še storilo.

Vlada je odgovorila, da je načrt deželnega odbora sicer primeren, ali imel bode le tedaj uspeh, če se izvrši v celoti. V tem smislu pa po vladnem mnenju Klemenčičev, oziroma Eipertov načrt, ne zadostuje, zato je vlada to vprašanje odložila, dokler ne bodo izdelani natančni načrti in določeni proračuni.

Ko je drugo leto to vprašanje zopet prišlo na vrsto v deželnem zboru, bila je burna debata, ker vsi poslanci so bili preverjeni o veliki bēdi vipavskega prebivalstva, ki je nastala vsled nenavadne suše. Deželni zbor je naročil deželnemu odboru, naj hitro izdela načrte in proračune, da se delo prične. Prosim torej visoko vlado, naj ne prezre te stvari, ter vprašam ob enem, kako daleč je stvar dospela in ali je upanje, da se delo prične prihodnje leto. Za to delo je potrebno le vladno pritrdjenje.

Kar se tiče odvajanja vodâ iz notranjskih dolin, naglašal sem že pred dvema letoma, da je vlada dela pričela in plačala. A delo se je ustavilo, ker se menda prebivalstvo na ljubljanskem barji temu ustavlja, boječ se povodnji.

Toda večšaki trdijo, da bi odpeljava vodâ iz notranjskih dolin ne poplavlila ljubljanskega barja. A če bi se to zgodilo, dokazana bi bila nujna potreba, da se osuši ljubljansko barje. V tem oziru se strinjam z rojakom svojim, ki je o tem govoril pred petimi dnevi, in veseli me obljuba g. poljedelskega ministra, da se vlada zanima za osušenje ljubljanskega barja. (Dobro! Dobro! na desnici.)

Za odpeljavo vodâ iz notranjskih dolin je treba mnogo priprav, upam pa, da stvar ne bode zaspala.

Pred dvema letoma sem stavil interpelacijo, katero danes ponavljam:

„C. kr. vlada se pooblašča, da prične priprave za uravnavo podzemeljskih vodâ na Kranjskem in v ta namen vstavi v proračun melioracijskega zaklada primerne vsote.“

II.

Delavske plače v Idriji.

Govoriti hočem tudi o delavskih razmerah v cesarskem rudniku v Idriji. Pritožbe o neprimernih plačah v cesarskem rudniku za živo srebro niso nove. Že l. 1880. so knez Windischgrätz in tovariši interpelovali gospoda poljedelskega ministra zaradi delavskih plač in naglašali, kolike krivice se v tem oziru godé rudarjem.

V tej interpelaciji je bilo mej drugim povedano: „Plače so tako nizke, da rudarji na konci mesečnega računa večkrat dobé v gotovini le pol krajcarja ali pa ostanejo še dolžniki, če se jim odšteje znesek za žito, katero dobivajo iz cesarskih skladišč.“ Poljedelski minister je nato le kratko odgovoril ter stvar tako opisal, kakor da bi plače ne bile tako nizke. Reklo se je, da stalni delavec zasluži na leto v denarji in denarni vrednosti 212 gld., kar bi zneslo po 70 kr. na dan, nestalni delavec po 136 gld. na leto, kar bi bilo po 45 kr. na dan; toda te povprečne številke ne izražajo prave plače.

Više plače na eni strani zahtevajo nižje plače na drugi, in če hočemo stvar prav presoditi, moramo si jo bolje ogledati. Omenjam takoj, da so bile po tej interpelaciji l. 1880., a ne vsled nje, l. 1886. plače uravnane in sploh zvišane. In o teh zvišanih plačah hočem govoriti.

Plače so razdeljene po raznih vrstah delavcev. Delavci v jamah imajo drugačne plače kakor v plavžih, in ti zopet drugačne kakor pri strojih, in taki, kateri imajo kaj tehniškega znanja, imajo zopet boljše plače kakor drugi. In tudi delavci v jamah imajo različne plače, in sicer za osemurno delo na dan po 56 kr. in nižje doli do 24 kr.; za deseturno delo se prišteje še četrtninka teh plač.

Da pa ne bodem našteval brezkončnih vrst razno-terih plač, hočem le to navesti, kako je plačana ena vrsta delavcev v jamah, katerih pa je največ. Ti so kopachi, jamski zidarji in tesarji. Ti služijo za osemurno po 48 kr., spravljači (Förderer) po 44 kr. in potiskači (Hundstösser) po 40 kr. Te vrste delavcev je največ pri rudniku, ker od 900 delavcev je teh 644. Plače teh delavcev toraj dajo pravo podobo delavskih razmer.

Plače po 48, 44 in 40 kr., gotovo niso primerne in zadostne, četudi prištejemo še vse priboljške, katere imajo delavci od cesarskega zaklada. Omenjam takoj, da stalni delavci, in samo ti, dobivajo žito po mnogo nižjih cenah; tudi imajo oženjeni delavci, ki imajo najmanj po štiri otroke, stanovanja v cesarskih hišah. Mimogrede pa omenjam, da ta določba ni koristna za delavce, da imajo le taki delavci stanovanja v cesarskih hišah, ki imajo po štiri otroke. Priboljšek je tudi, da se skrbi za starost delavcev in da so tudi ob boleznih s potrebnim preskrbljeni. Navzlic temu pa plače niso zadostne. Delavec zasluži po 12, 11 ali 10 gld. na mesec; od tega pa se odračunijo zneski za žito, drva in stanovanje. Stanarina je sicer nizka in znaša le 12 do 18 gld., na leto. Dalje se odtegnejo stroški za svečavo v jami, za bratovske blagajnice po tri odstotke; delavec si mora tudi za razstrelivo sam skrbeti. (Konec prih.)

Politični pregled.

Položaj. — Vsi avstrijski politični listi so v svojih božičnih člankih razpravljali pomen imenovanja grofa Kuenburga za ministra brez portfelja in o spremenjenem političnem položaju. Vladni listi so z velikim veseljem pozdravljali to imenovanje naglašajoč, da se je našel pot, po katerem se bode

prišlo do nove večine, sestavljene iz treh velikih strank, Hohenwartovega kluba, Poljakov in levičarjev. Glavna glasila nemško-liberalne stranke so sicer zadovoljna z imenovanjem jednega levičarja ministrom, ali z nenavadno odločnostjo zagotavljajo, da levičarji ne vstopijo v nobeno večino, v kateri bode Hohenwartov klub. Grof Kuenburg sam je raznim deputacijam z nenavadno odločnostjo zagotavljal, da se hoče strogo držati svojih strankarskih načel. Poljaki se pa dozda še niso izrekli na nobeno stran, temveč hočejo mirno počakati, kako se razvijo stvari. Kakor sedaj stvari stoje, se novi trdni večini še nismo dosti približali. Z imenovanjem grofa Kuenburga je grof Taaffe le to dosegel, da levica predrzneja postaja, in da je vlada bolj odvisna od nje. Morda ne bode dolgo, da bode še obžaloval ta korak. Zanašanje na zmernost levičarjev je bilo prazno, kajti ta stranka vsekako hoče gospodariti. Dela se zmerno le zaradi tega, ker hoče po ovinkih priti do gospodstva v državi, ko se je prepričala, da to naravnost ne gre. Če jej bode vlada odjenjavala, bodo levičarji vedno prihajali z novimi zahtevami, tako da bodo naposled onemogočili sedanjo sistemo. Upamo, da bode grof Taaffe še za časa spoznal svoje nove zaveznike, in se ne bode dal predaleč zapeljati.

1891 leto bilo je mirno leto vsaj v Evropi. V drugih delih sveta so bile sicer vojne in ustaje, ki se pa primerjati ne morejo s tem, kar bi bilo, ko bi v Evropi prišlo do velike evropske vojne. Tako so bile vstaje v Argentini in Braziliji, državljanska vojna v čilski državi, ki so se končale s tem, da so imenovane republike dobile nove predsednike. Na Kitajskem so tudi bili ustanki, pri katerih je razjarjeno ljudstvo pobilo več Evropecev. V Evropi je pa bil mir, če tudi se rešitev važnih političnih vprašanj ni nič približala. Na Balkanu, od koder preti navadno nevarnost evropskemu miru, se niso stvari dosti premenile. V Bolgariji še knez ni priznan od vevlastij, sicer se pa stvari ugodno razvijajo. Letos bode že na razstavi Bolgarija pokazala, koliko je napredovala. Proti koncu leta so se Bolgari s Francijo zamotali v neki jako neprijeten spor, ali pričakovati je, da stvar ne bode imela nevarnih posledic. V Srbiji so se srečno znebili bivšega kralja Milana in kraljice Natalije. V Rumuniji se pa ponavljajo ministerske krize in se je v minolem letu dvakrat razpustila zbornica. V Rusiji je pa letos bila slaba letina. Zaradi hude zime niso v 18 gubernijah skoro ničesa pridelali. V Nemčiji stvari mirno teko dalje, če tudi ni Bismarck več na krmilu. Mož je mislil, da je nena-destljiv, sedaj pa menda že sam spoznava, da se izhajo tudi brez njega. Slovani v Nemčiji pa z minolim letom niso baš nezadovoljni, če tudi jim ni Bog več kaj prineslo. Za poznajnskega nadškofa je imenovan Poljak po rodu in mišljenju. Komisija za naseljevanje Nemcev v poljskih pokrajinah je ustavila svoje delo. Začela so se zopet odpirati vrata poljščini in lužiskosrbščini v ljudske šole. Zatiranje Slovanov se je ustavilo menda na povelje cesarja samega. V Italiji je odstopil Crispi in Rudini prevzel ministersko predsedstvo. Papež je izdal zanimivo okrožnico o delavskem vprašanju, v kateri je več neprecenljivih nasvetov. Za to okrožnico je prišlo več francoskih delavcev in družih romarjev se papežu zahvalit. Ta romanjo so pa bodla v oči nekatere liberalne Italijane in v oktobru je prišlo do jako neljubih izgrediv proti francoskim romarjem v Rimu, ker se je bila raznesla vest, da so trije romarji oskrnoli grob pokojnega kralja Viktorja Emanuela. Romanja so se zaradi tega ustavila. Po Italiji so se pa začele agitacije, da bi se preklical zakon, s katerim se je papežu zagotovilo svoboda in nezavisnost od kraljeve oblasti. Te agitacije pa niso imele družega vspeha, nego da so bile prouzročile hudo debato v zbornici, v kateri se je vlada izrekla proti odpravi omenjenega zakona. V Franciji vlada še vedno Freycinet. Vse leto ni bilo ministerske krize, kar je v tej državi nekaj nenavadnega. Zaradi razžaljenja francoskih romarjev v Rimu zahtevali so škofje od vlade, da naj se zanje potegne. Ker pa vlada ni ničesa storila, je jeden škofov pisal ministru bogočastja jako ostro pismo

spraviti na njihova tržišča. In tudi italijanska pogodba je vsaj v tem oziru ugodna za našo lesno produkcijo. Kajti Italija, katera ima v svojem avtonomnem tarifu carino 7 frcs od m³ (kubikmetru) stavbenega lesa, privoljuje v pogodbi, da se avstrijski les tudi na dalje importira brez vsake carine. Poleg tega dovoli prosto uvažanje tako zvanih „tavolet“, katerih se dosti izdeluje posebno po dolenskih žagah, in isto tako so olajšave pri parketih, kateri se bodo gotovo v večji meri začeli izdelavati v naših krajih. Tudi pri „furnirih“ se carina zniža.

To so torej zgolj ugodnosti za naše poljedelstvo in gozdarstvo, katerih ni moč tako meni nič tebi nič prezirati.

Govor državnega poslanca g. dr. Ferjančiča

v državnem zboru na Dunaji dne 18. decembra 1891.

(Konec.)

Druzi odbitkov se v trenutku ne spominjam. Jasno je torej, da delavec koncem meseca dobi komaj nekaj goldinarjev. Tako pa so plačani le stalni delavci.

Poleg teh so pa še drugi, tako zvani začasni delavci, ki so mnogo na slabšem; teh je okolu poltretje sto pri rudniku, a nimajo pravice do cenejšega žita, kurjave in stanovanja. Vse svoje potrebščine morajo kupiti na trgu po navadni tržni ceni, plačevati stanovanje in do starostne podpore nimajo pravice; vendar pa morajo delati za plače, katere sem omenil. Pa ne mislite, da so ti delavci mladi ljudje, ki imajo svojo hrano in stanovanje pri starših; to so tudi oženjeni, samostojni ljudje, in meni se zdi krivično, da ti nimajo pravice do onih pribojškov. Stalni kakor tudi začasni delavci pa trpé mnogo škode, ker ne delajo za dnevno plačo, ampak po pogodbi. Tacega dela po pogodbi pa se delavci bojé, kakor je pokazal lanski delavski shod na Dunaji. In res je, da je tudi v Idriji tako delo najžalostnejše. To delo se tako določi, da se delavcu izroči za določeno plačo gotova mera zemlje ali kamenja 1 meter v daljavo, 2 metra v širjavo in 2 metra v višavo. Odvisno je od tega, kakšna je zemlja. Če je dobra, mehka, speši se delavcu, če je trda gre mu delo počasi od rok.

Sicer je določeno, da se mora pri tem delu vestno postopati, kamenje preiskati in pogodbo določiti primerno delavčevi moči, da si z zadostno pridnostjo zasluži normalno plačilo, vrhu tega naj velja načelo, da si delavec z večjo pridnostjo in spretnostjo more več zaslužiti. Ta določba je v navodilu.

Ali redno se zgodi, da delavci ne zaslužijo normalne plače in se jim tudi ne zboljša. Če pa se primeri, da delavec prekorači normalni zaslužek, pa se mu — tako se mi je zatrjevalo — zniža na normalno plačo. Kolike krivice se v tem oziru godé, zato imam dokaze iz l. 1890.

Kakor pa sem že omenil, morajo delavci sami kupovati tudi razstreljivo in svečavo v jamah, in ta znaša tretjino plače. Take so toraj razmere, odkar so se leta 1886 plače uravnale in zvišale.

Zvišanje plač pa je pri nekaterih delavcih še škodilo. Strežaji in učenci pri strojih in kurjači morajo znati ključarsko delo ter narediti izkušnjo. Dokler pri rudniku niso še imeli parnih strojev, ni bilo te vrste delavcev; ko pa so prišli, plačevali so jih po 70 kr. na dan. Ko so plače uravnali, naredili so tri vrste po 64, 68 in 72 kr. na dan. Od 20 delavcev te vrste pa ni nobeden v prvem razredu z 72 kr., eden je v drugem z 68, vsi ostali pa v tretjem s 64 kr. Torej so ti delavci prišli z dežja pod kap.

Delo v žgalnicah pa je najnevarnejše, ker sopar od živega srebra tako uničuje delavca, da more le nekaj mesecev ostati pri tem delu. Takim delavcem se vsi zobje omajejo. Za zboljšanje se je v novem času mnogo storilo, ker vpeljal se je ventilator, ki po podzemeljskem kanalu odvaaja sopar v zrak. A vendar še preostaja mnogo teh škodljivih soparov. Za te delavce mora se toraj plača zvišati, posebno v tem rudniku, zato stavim naslednjo resolucijo:

„C. kr. vlada se pozivlje, da uravna plače in druge razmere rudarjev v Idriji.

1. da se rudarjem stalna plača primerno zviša;
2. da noben delavec po pogodbi (akordu) ne pride pod normalno plačo;
3. da imajo tudi oni delavci, ki ne služijo po 48 kr., pravico do žita za družino po znižani ceni, če imajo najmanj osem službenih let;
4. da se delavci stalno namestijo v starosti od 15 do 20 let, a ne še le po 20. letu, in da se eden del začasnih delavcev, ki že več let služijo, stalno namesti;
5. da se zaradi malih pregreškov kaznovanim rudarjem zmanjšajo nasledne kazni.

Vprašanje je, ali more rudnik v Idriji zboljšati delavske plače. Rudnik za živo srebro v Idriji ima čistega dohodka 477.978 gld., torej skoraj pol milijona, in to je skoraj tretjina čistega dohodka vseh cesarskih rudnikov. Prekaša ga le rudnik v Příbramu, ki ima 520.000 gld. čistega dohodka; toda troški v Příbramu znašajo 3.360.000 gld. v Idriji le 727.000 gld.

Še na nekaj opozarjam. Stalno žgalnico so podrli in postavili novo po novjših izkušnjah. Zatrjevalo se mi je, da se je v stari žgalnici poizgubilo 90 odstotkov živega srebra in dobilo le 10.

V novi žgalnici je narobe. Sedaj se dobi 90 odstotkov živega srebra in le 10 jih izpuhti. Prej je sopar šel v zrak, kar je bilo okolici na škodo: velik del srebra pa je zlezlo v gramoz, in nahajajo tam, kjer je stala prejšnja žgalnica, mnogo živega srebra, in ni se bati, da bi rudnik v Idriji začel pešati.

Pogoji za zboljšanje plač so torej gotovi, zato prosim gospoda poljedelskega ministra, naj bi še enkrat zboljšal delavske plače, za kar mu bodo pridni in vstrajni delavci v Idriji gotovo hvaležni. (Dobro! Dobro! na desnici.)